

## O‘ZBEK KOMPOZITORLARI IJODIDA FORTEPIANO TRANSKRIPSIYALARI VA ANSAMBL IJROSI

Nozima Maxmurjon qizi Mirzajonova

kbufkafedrasi@gmail.ru

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti

**Annotatsiya:** Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda fortepiano ansambli pedagogikasining tarixiy rivojlanishi, pedagogik ahamiyati va milliy opera hamda maqom an’analari bilan integratsiyasini o‘rganadi. 1940-yillardan boshlangan fortepiano ansambli zamonaviy davrda ijrochilarning texnik, interpretatsion va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vositaga aylangan. Opera sahnalari, simfonik va kamera asarlarining transkripsiyalari va aranjmanlari ta’limiy material sifatida keng qo‘llanilib, musiqiy dramaturgiya, vokal ifoda va ansambl koordinatsiyasini chuqur tushunishga yordam beradi. O‘zbek kompozitorlarining ijodi, jumladan *“Layli va Majnun”*, *“Farhod va Shirin”*, shuningdek, kulgi operasi *“Maysaraning ishi”* kabi asarlar pedagogik resurs sifatida milliy musiqiy meros va ansambl texnikasini uyg‘unlashtiradi. Forteplano ansambli mashg‘ulotlari ritmik aniqlik, harmonik va vokal eshitish, interpretatsion sezgirlikni rivojlantiradi, shuningdek yosh ijrochilar orasida estetik tarbiya va madaniy xabardorlikni oshiradi. Tadqiqot ansambl mashg‘ulotlari milliy musiqiy an’analari bilan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni bog‘lash, pianistlarni san’at va professional rivojlanishga tayyorlashda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi.

**Kalit so‘zlar:** fortepiano ansambli, o‘zbek, opera, pedagogika, transkripsiyalar, maqom, ansambl ijrosi, musiqiy meros, hamkorlik ko‘nikmalari, interpretatsion tayyorgarlik, madaniy tarbiya

## PIANO TRANSCRIPTIONS AND ENSEMBLE PERFORMANCE IN THE WORKS OF UZBEK COMPOSERS

Nozima Makhmurjon qizi Mirzajonova

kbufkafedrasi@gmail.ru

Yunus Rajabi Uzbek National Institute of Musical Art

**Abstract:** This study examines the historical development of piano ensemble pedagogy in Uzbekistan, its pedagogical significance, and its integration with national operatic and maqom traditions. Originating in the 1940s, the piano ensemble has evolved into an essential tool for developing performers' technical, interpretative, and collaborative skills in the modern era. Transcriptions and arrangements of

operatic scenes, symphonic and chamber works are widely used as educational material, supporting a deeper understanding of musical dramaturgy, vocal expression, and ensemble coordination. The works of Uzbek composers - including *Layli and Majnun*, *Farhod and Shirin*, and the comic opera *Maysaraning ishi (Maysara's Deed)* - serve as valuable pedagogical resources that harmoniously integrate national musical heritage with ensemble technique. Piano ensemble training develops rhythmic precision, harmonic and vocal hearing, interpretative sensitivity, and also enhances aesthetic education and cultural awareness among young performers. The research demonstrates that ensemble practice serves as an important tool for linking national musical traditions with contemporary pedagogical approaches and for preparing pianists for artistic and professional growth.

**Keywords:** piano ensemble, Uzbek music, opera, pedagogy, transcriptions, maqom, ensemble performance, musical heritage, collaborative skills, interpretative preparation, cultural education

## Kirish

20-asr O'zbek musiqasi uchun o'ziga xos davr bo'ldi. Chunki atrofimizdagi barcha hodisalar, jumladan ijtimoiy hayot, kundalik voqealar va insoniyatning yangi tafakkur shakllanishi musiqaga ta'sir ko'rsatdi. Atrofimizda sodir bo'lgan voqealar turli san'at turlarida, shu jumladan musiqada aks etdi [1, 48].

O'zbekistonda fortepiano ansambli janri 1940-yillardan boshlab rivojlanib kelmoqda. So'nggi yillarda ushbu janrga bo'lgan qiziqish barqaror ravishda ortib bormoqda. Forteplano ansambllarini, shuningdek simfonik, operatik va kamera asarlarining transkripsiyalarini o'rganish mashg'ulotlarda ijrochilarda birgalikda ijro etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Transkripsiyalar o'zbek ansambl fortepiano musiqasida katta ahamiyatga ega. Transkripsiya - bu asarning moslashuvi bo'lib, aranjmanlardan farqli o'laroq, nisbatan mustaqil badiiy qiymatga ega. Transkripsiylarning mavjud bo'lish sabablari, bir tomondan, ijrochilarning simfonik, sahna va kamera musiqasini kengroq auditoriyaga yetkazish istagiga bog'liq. Ularning roli ko'pincha ta'limiydir [3, 81].

Forteplano ansambli san'ati bo'yicha mutaxassislar, jumladan A.D.Gottlieb, N.N.Kedrov va T.Yu.Davydov, transkripsiylarning kognitiv va pedagogik ahamiyatini ta'kidlaydilar. Transkripsiya qilingan asarlarni o'rganish va ijro etish orqali pianistlar nafaqat texnik mahoratni oshiradilar, balki asl kompozitsiyaning tuzilishi, uslubi va ifodaviy xususiyatlarini chuqurroq tushunadilar. Opera sahnalarining transkripsiylari ayniqsa qimmatbaho bo'lib, ular dramatik syujet, vokal ifoda va orkestral teksturalarni mujassamlashtiradi, pianistlarga opera san'atining mikroko'rinishini ansambl doirasida o'rganish imkonini beradi.

O'zbekistonda milliy opera tarixi mamlakatning musiqiy madaniyatining keng rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Yosh o'zbek kompozitorlarining dastlabki ijodiy tajribalari M.Ashrafiy, T.Sodiqov, M.Burxonov, S.Yudakov va boshqalar 1930-yillarga borib taqaladi [2, 59]. Ushbu yo'l 1939-1940-yillarda M.A.Ashrafiy va S.N.Vasilenko tomonidan yaratilgan *Buran* va R.M.Glier va T.S.Sodiqov tomonidan yaratilgan "*Layli va Majnun*" operalari bilan boshlandi. Ushbu asarlar o'zbek milliy opera uslubining shakllanishiga poydevor bo'ldi, unda G'arb opera shakllari bilan an'anaviy o'zbek musiqasining modal va melodik xususiyatlari uyg'unlashdi. 1950-1960-yillarda opera san'ati tez rivojlanib, Alisher Navoiy nomidagi Davlat Buyuk Akademik Opera va Balet Teatri, Davlat Filarmoniyasi va konservatoriya opera studiyasining ochilishi ijro mahoratini yangi cho'qqilarga ko'tarishga xizmat qildi.

Ushbu davrning mashhur kompozitorlaridan M.Ashrafiy, S.Yudakov, M.Burxonov, I.Akbarov, keyinchalik M.Bafoev va R.Abdullayev kabi kompozitorlar milliy madaniy merosning ajralmas qismiga aylangan opera asarlarini yaratdilar. Ularning operalaridagi ariyalar, kavatinalar, duetlar va xor sahnalari teatr sahnalarida, festivallarda va tanlovlarda keng ijro etiladi. Ushbu asarlar va ularning ansambl aranjmanlari pedagogik repertuarga kiritilib, talabalarga murakkab musiqiy syujetlarni talqin qilish tajribasini beradi.

O'zbek operasining dastlabki yillarida musiqiy dramalar ham keng tarqalgan edi. Ushbu asarlar T.Yu.Davidova tomonidan fortepiano ansambli uchun moslashtirildi. Ushbu asarlar o'zbek opera uslubida syujet va musiqiy ifodani uyg'unlashtirishga bo'lgan dastlabki urinishlarni namoyon etdi, o'rganish va ijro uchun boy manba yaratdi.

Pedagogik maqsadlarda o'rganiladigan operalardan biri, R.M.Glier va T.S.Sodiqovning *Layli va Majnun* (1940) operasi alohida ahamiyatga ega. Alisher Navoiy epik she'ri asosida yaratilgan ushbu lirik-epik opera an'anaviy maqomlar, jumladan *Shakhnoz-Gulyor* ("Girya" qismi) fraqmentlarini turli ifodaviy kontekstlarda ishlatadi. *Segoh* maqomi onaning qashqashini ifodalaydi, yakuniy sahnadagi Leylining ariozosiga esa Toshkent maqomi *Chorgoh* asos bo'ladi. Umar obrazini *Bayot 4* maqomi fraqmenti orqali musiqiy tasvirlashadi. Forteplano ansambli aranjmanlarida bu maqomlar ikki pianino partiyalarida boy va ritmik tekstura yaratadi. Ijrochilar o'zbek musiqasining *usuliga* e'tibor berib, *navo* va *nolani* yaratishga intilishlari lozim.

Forteplano ansambli ijrosi faqat texnik mashq emas; bu hamkorlikda musiqiy ijodning qiziqarli tajribasidir. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ansambl mashg'ulotlari interpretativ sezgirlik va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur laboratoriya sifatida qadrlanmoqda. Yosh ijrochilar bir-birlarining tajribasini kuzatadi, interpretatsion yondashuvlarni o'rganadi va musiqiy sezgirlikni birgalikda rivojlantiradi.

Fortepiano ansambli fanining pedagogik tizimi Opera tayyorlov, Maxsus fortepiano, Umumiy fortepiano va Fortepiano texnikasini o'qitish kabi fanlarni o'z ichiga oladi. Bu kompleks yondashuv intonatsiya, harmonik va vokal eshitish, ritmik aniqlik va musiqiy xotirani rivojlantiradi. Ansambl ijrosi tovush madaniyati, timbrni farqlash qobiliyati va murakkab tekstura qatlamlarini aniqlashni o'rgatadi. Nuanslarni egallash, partiyalarni tez almashtirish va tezkor javob berish qobiliyati ijrochining ifodaviy va texnik salohiyatini kengaytiradi, fortepiano mahoratining ajralmas maktabini tashkil etadi.

Simfonik, operatik va kamera asarlarining, shu jumladan o'zbek kompozitorlarining opera sahnalarining transkripsiyalarini o'rganish ko'nikmalarni kuchaytiradi, musiqiy savodxonlik va interpretatsion tushunchani rivojlantiradi. Ariyalar, duetlar va xor sahnalari orqali ijrochilar dramatik niyat, frazalar va ifodaviy vaqtni etkazishni o'rganadilar. Ansambl pianistlari nafaqat o'z partiyalarini, balki original opera vokal liniyalarini ham ichiga olishlari kerak, bu janrning uslubiy va emotsional nozikliklarini his qilishni rivojlantiradi. To'liq rivojlanmagan o'zbek kompozitorlik maktabining yo'qligi kompozitorlarni birgalikda asarlar yaratishga va musiqiy materialni rivojlantirishning yangi usullarini o'rganishga undadi [6, 40].

Opera sahnalarini ijro etishda pianistlar hamkorlarining musiqiy ishoralariga sezgir bo'lishlari zarur. To'rtta qo'l yoki katta ansambllarda bu umumiy "nafas" hissini yaratadi, musiqiy matn va dramatik ifodaning yaxlitligini ta'minlaydi. Ushbu mashg'ulotlar pianistlarni murakkab melodik, ritmik va harmonik o'zaro ta'sirlarni bajarishga o'rgatadi, ularni ijodiy, ifodali va sezgir ijrochilarga aylantiradi.

Opera sahnalarini talqin qilishda ijrochilar quyidagi qoidalarga e'tibor berishlari lozim:

- yagona obraz yaratish;
- texnik mahoratga ega bo'lish;
- yagona dramaturgiya;
- to'rtta qo'lni birgalikda boshqarish;
- dinamik soyalarga e'tibor;
- umumiy nafas olish.

Yuqoridagi muhokamani yakunlab, opera nafaqat musiqiy janr, balki to'liq teatr san'ati ekanligini ta'kidlash muhim. U adabiyot, musiqa, sahna rejissyorligi va dramaturgiyani birlashtiradi. Pianistlar ansambl ijrosida ushbu komponentlarni chuqur tushunishlari kerak, bu esa sahnadagi harakatni to'liq va aniqlik bilan yetkazish, tinglovchiga dramatik hikoyani yanada jonli etkazish imkonini beradi.

Opera ichki tuzilishini tahlil qilish - xarakter motivlarini, sahna tuzilishini va vokal va orkestral qatlamlar o'zaro ta'sirini tushunish - ijrochilarga texnik jihatdan aniqlik va badiiy ifodani uyg'unlashtirish imkonini beradi. Transkripsiyalar va aranjmanlar orqali pianistlar faqat notalarni ijro qilmay, balki hikoyaning dramatik

arkini ichiga oladilar. Bu frazalarni, tempi va dinamika sezgirligini rivojlantiradi va tinglovchi opera sahnasini kichik teatr ijrosi sifatida his qiladi.

Pedagogik foydasi ham katta. Ansambl mashg'ulotlari yosh ijrochilarga dramatik ifoda, xarakter talqini va musiqiy hikoya bilan faol shug'ullanish imkonini beradi. Hamkorlikda ishlash orqali talaba vaqt, balans va uslubiy uyg'unlikni rivojlantiradi. Ular bir-birining musiqiy ishoralarini oldindan bilishni, nozik ifodaviy signallarga javob berishni va original opera teksturasini aks ettiruvchi yagona tovush yaratishni o'rganadilar.

Bunday tajribalar texnik ko'nikmalarni rivojlantirish bilan birga san'ati sezgirlikni ham oshiradi. Talabalar musiqani murakkab emotsiyalar, madaniy nozikliklar va syujetni etkazuvchi ifodaviy til sifatida qabul qilishni o'rganadilar. Opera transkripsiyalarini ansamblda ijro etish o'zbek va jahon operasining estetikasi bilan tanishishga, interpretatsion qobiliyatlarni rivojlantirishga va san'at doirasini kengaytirishga yordam beradi.

Ushbu pedagogik yondashuvlarning ta'siri sinfdan tashqariga ham taalluqlidir. Opera dramatikligi, lirik go'zalligi va syujet aniqligi bilan auditoriya, ayniqsa yosh tinglovchilar orasida qiziqish uyg'otadi. Teatr san'ati estetik tarbiya shakllantiradi, san'atga bo'lgan did, tanqidiy tinglash qobiliyati va madaniy merosga chuqur hurmatni rivojlantiradi. Shu sababli, opera transkripsiyalarini fortepiano ansambli mashg'ulotlariga integratsiya qilish orqali pedagoglar nafaqat texnik va interpretatsion rivojlanishni, balki keng madaniy va estetik boylikni ham oshiradilar.

Ansambl pedagogikasida opera o'rganish ko'p qirrali vositadir. Bu musiqiy texnika va dramaturgiya, ijro va ifoda o'rtasidagi ko'prikn yaratadi. Ansambl muhiti hamkorlik, tanqidiy fikrlash va ijodiy izlanishlarni rivojlantiradi, ijrochilarga musiqiy va teatr qirralarini uyg'unlashtirish imkonini beradi. Jahon musiqiy teatrining muvaffaqiyatli tajribalariga asoslanib, O'zbekiston musiqa san'ati rivojlanishi va milliy madaniyati bilan bog'liq jihatlar ham hisobga olinadi [7, 433].

Shu nuqtai nazardan, o'zbek kompozitorlarining ijodi fortepiano ansambli pedagogikasida muhim ahamiyat kasb etadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Makharov N. (2017) Становление узбекской национальной композиторской школы. Проблемы современной науки и образования. Moscow, Issue №35, 48-51
2. Makharov N.T. (2024) Creative union of composers Amer Jaafar and Nodirbek Makharov. European Journal of Arts, no. 4.
3. Ganieva L. (2013) Piano duet in Uzbekistan: issues of interpretation.
4. Makharov N., Radjabova D., Abdurashidova D., Khandamian V. (2025) "Кросс-культурная синергия в музыке: пути сотрудничества между узбекскими

и кувейтскими композиторами”, Вестник Санкт-Петербургского университета, pp. 38-45.

5. Ganieva L. (2016) Methodology for studying the piano ensemble art of Uzbekistan, 120 p.

6. Gottlieb A.D. (1971) The basis of ensemble technique.

7. Rasulov D.A. (2024) Jahon va o‘zbek kompozitorlari ijodida myuzikl janri. Inter education & global study, no. 8.